

**„БЪЛГАРСКАТА МАРКСИЧЕСКА КРИТИКА
И РАЗВИТИЕТО НА НАЦИОНАЛНАТА
НИ ЛИТЕРАТУРА“** от ГЕОРГИ ДИМОВ
С., изд. „Наука и изкуство“, 1980

Още в „уводните думи“ на своята книга Г. Димов обосновава както кардиналните проблеми, които ще получат своето разрешение в труда, така и основните компоненти на изследователския си метод. Литературният процес трябва да се разглежда и интерпретира синхронно. Художествената литература трябва да бъде включена в системата на културата за даден период и нейната трактовка трябва да се осъществи с оглед „теоретико-критическите изъзиви на времето“. Авторът е дълбоко убеден (и това е безспорно така), че в теоретико-критическите принципи и критерии са възпътени концепциите за „обществено-историческото и духовно-нравственото развитие на човешкото общество“. Освен това теоретико-критическото мислене обединява като във фокус не само социално-идеологическите въззрения на далено общество, но и отразява и най-съществените координати на националната култура. Оттук и задачите на литературната критика („естетиката в действие“) — тя трябва да изпълнява „познавателна, оценъчна, идеологическа роля“, за да узакони предназначението си в комплексното литературно и общокултурно развитие.

От особено значение е и следното: историята на литературата и историята на литературната критика трябва да получат равносвременно място в тяхното синхронно интерпретиране. Защото историята е не само съхраняваща национална памет, но и своеобразен мост към изсявяване на съвременните литературни явления, от една страна; от друга — импулс за прогнозиране на тези явления в близкото и далечното бъдеще. Оттук и необходимостта от синхронно разглеждане на литературната критика, литературна теория и литературна история. Генералното обобщение към увода, стриктно спазвано в изложението на книгата, гласи: „От такива съображения и задачи се е ръководил и авторът на настоящия труд в усилията си да даде едно системно изложение на формирането и развитието на българската марксистическа критика, на нейното отношение към многообразните проблеми на националната ни литература.“

Авторът проследява формирането на критическото мислене в книжнината ни от възрожденската епоха. Защо? — целта му е да потърси и открие филиацията на художествените идеи и концепции от възрожденския литературен процес до появата на социалистическата литература и марксистическата литературна критика. Защото задачата на автора е не само да констатира безспорните естетически завоевания (в тяхното разнообразие и своеобразие) на марксистическата критика и социалистическата литература като константна, застинала величина на времето от 90-те години до първите три десетилетия на XX в., а да потърси генезиса на отделните явления в общия поток на литературния процес. Посочена е една от съществените причини за ускорения бурен ход на националната ни художествена литература и на националното ни литературно-критическо мислене през Възраждането — голямата роля на руската демократическа литература и материалистическата естетика в лицето на Херцен, Белински, Чернишевски, Добролюбов. При това авторът предупреждава — този опит е дело не само на контактни връзки и взаимоотношения, но се дължи и на причини от типологически характер. Да се потърсят общите положения в художествената литература и литературната критика, обусловени от аналогични национални обстоятелства, от общите тенденции на развитието, е една от най-важните задачи на съвременното сравнително литературознание. Обезпелвайки безспорния факт за ранната поява, бурен развой и разцвет на българската марксистическа литературна критика, авторът поставя един перспективен проблем, който чака своите изследвачи: да се изследва в сравнително-исторически план цялостният литературен живот на епохата не само в национален, но и в системата на по-широки мащаби (зонални, регионални литературни взаимоотношения). Все в този дух авторът синтезира най-съществените качества на възрожденската литературна критика — мирогледната ѝ уплътненост, която позволява литературните явления да получат своята философско-нравствена оценка в зависимост от конкретните завоевания на художествената мисъл; националното и интернационалното се взаимопропикват и обуславят — национализъмът и космополитизъмът са еднакво чужди за най-високите върхове на

българската теоретико-критическа мисъл. И съвсем категорично авторът определя Хр. Ботев като предвестник на марксистката критика в България; критика, която блестящо съчетава както тенденцията на националната ни естетика, така и върховите постижения на световната литературна мисъл.

Изобщо авторът успява да обобщи главните развойни тенденции на българската естетико-теоретическа и критическа мисъл от възрожденската епоха, през търсенията и откритията на прогресивното теоретико-критическо мислене от прелома между двете епохи след Освобождението, включва тази цялостна подсистема в комплексната система на общо-културната национална еволюция. И съвсем закономерно обособява филиацията между постиженията на миналото (близко и далечно) и първите зрели стъпки на марксистката теоретико-критическа мисъл. А този проблем вече е непосредствено свързан с името на Димитър Благоев — най-изявения марксист на Балканите от края на XIX и началото на XX в. Затова и аналогията на Г. Димов е колкото смело категорична, толкова и справедлива (както се отчитат националните параметри на историческата епоха): многоплановата мисия на Благоев е „подобна на онази, която Ленин осъществява в Русия в края на миналия и началото на нашия век“. Фактите, върху които авторът гради своето обобщение, са красноречиви: социалистическата теоретико-критическа мисъл в лицето на Благоев преодолява хетерогенния характер на социалистическата художествена литература от началния етап на нейното развитие. Защото той е съумял да открие най-съществените пружини на българската историческа съдба и на тази основа да развие своите „марксистки обществено-политически, философски, културно-естетически, общоидеологически концепции“.

Разбира се, Г. Димов съвсем не прави апология на марксисткия литературен фронт. Погледът и „почеркът“ на автора са предельно обективни, исторически обосновани, теоретически аргументирани. Широките обобщения и задълбочени познания на литературоведа му дават възможност да обхване и интерпретира не само зафиксираното теоретико-критическо слово на Благоев, не само да го включи в системата на прогресивния идеологически фронт като началото на апогея в социалистическата ни литература, но и да посочи перспективните тенденции на това дело, което тържествува след няколко десетилетия. При това в системно-синтетичен план са подчертани както високите върхове на социалистическата теория и критика, така и нейната ахилесова пета — стеснено-ограничената трактовка на някои литературни явления. И на първо място — догматичното противопоставяне между миогледида и метода на писателя, отдавайки примат на светогледида. Явно тук Благоев въпреки усилията си да обобщи максимално ясно теоретическото си кредо не успява да излезе от орбитата на категоричните

Плеханови концепции. Очевидно причините за този факт се дължат както на войнуващия характер на марксистката естетика, която трябва да наложи своето място в обкръжението на буржоазната идеология, така и на ограниченията в общоидеологическата област, когато партията не е още ленинизирана. Все още Благоев, а и неговите сътрудници от „Ново време“ не могат в този период, а и известно време след него (в първите десетилетия на новия век) да прозрат дълбочината на Лениновата концепция за идеологиите, които като „идеални“ системи водят „материално“ съществуване в обществено-политическия живот на дадена нация.

В процеса на изложението си Г. Димов съумява да изясни и обобщи сложните диалектически взаимоотношения между постиженията и слабостите на марксистката естетика, теория и критика. Така правилната концепция за необходимостта от авторски светоглед се облъсква със стеснената формулировка на миогледида област; принципно проникнователна идея за съотношението между съдържание и форма в художествения образ противоречи на становището за акцентуването предимно върху идеологическата страна на литературата. Разбира се, тези и други теоретически „противоречия“ у Благоев придобиват друга интерпретация в критическата му дейност. И авторът на труда аргументирано е посочил това: критическата практика на Благоев преодолява неговите теоретически възгледи за ролята на критиката, която трябва само да обяснява дали идеята на дадена творба е претворена в съответната художествена форма. Основоположникът на марксистката критика в същност не само обяснява, но и съди, насочва критическата му дейност, прозорливо и научно аргументирано обосновава появата и закономерно прогресивното развитие на революционно-пролетарската литература, това светло бъдеще на националния ни духовен живот. По такъв начин критическото слово на Благоев се превръща в подчертано активно звено във веригата автор — критик — читател. Една постановка, чието принципно и гъвкаво разрешаване играе съществена роля и в нашето съвремие. Неслучайно днес най-модерната насока в световното литературознание е социологията на литературата. Не можем да не изпитахме законна гордост, че подобни проблеми са били разработени в България още в зората на социалистическото движение. И точно в това се състои най-голямото постижение на литературния историк Г. Димов. Със съдържания тон на аргументирания академизъм той съумява да намери истинското място на марксисткото ни естетико-теоретическо и критическо наследство в системата на националната ни и общочовешка култура. Да намери това място и да посочи истинските му координати.

В подчертано проблемно-системен план авторският анализ-синтез очертава съотношението между марксистката литературна

теория и „естетиката в действие“ — критическата практика: оценките на големите ни национални писатели-реалисти и на художниците със сложнопротиворечив път на развитие. Като отчита историческата дистанция между тогавашното време и нашата актуалност и неминуемото усъвършенстване на марксистическата естетика и критика, Г. Димов изяснява причините за неуспехите на Благоевия социологизъм при оценката на Иван Вазов, народнически реалистическа литература, Антон Страшимиров и др. Съвсем естествено е в онова ранно време, когато социологическата естетика и критика бележи първите си стъпки, някои специфични проблеми от теоретико-социолого-психологическо естество да не бъдат разработени още в детайли. Едва в наше време светската и българската литературоведска наука обвърна сериозен поглед към параметрите на писателската личност и творческа индивидуалност. А това обстоятелство само по себе си дава богати възможности за преодоляване на минали заблуждения и грешки, за решително скъсване с рецидивите на вулгарния социологизъм и усъвършенстване на социалистическата литературна теория и критика. От такава позиция Г. Димов, историкът на критиката, оценява и обобщава постиженията на марксистическата ни критика, представена от следовниците и съратниците на Благоев. Все повече анализът-синтез на литературоведа се задълбочава, като подходът му към литературните явления е подчертано диференцирано-аргументиран. За да изясним температурния тон в критическите статии на Д. Димитров, Г. Димов отчита както „обективната“ ситуация на времето (настъплението на философията индивидуализъм и на модернистическата естетика от страниците на списание „Мисъл“), така и субективните предпоставки на критическата реч у младия литератор — онази предлитературна психическа ситуация у човека на перото, която носи името творческа индивидуалност. В съвременните изследвания на марксистическото литературознание върху постиженията на художественото слово действително се отделя сериозно внимание на авторската индивидуалност. Дори са правени опити да се абстрахира в теоретичен план тази категория. Но за пръв път с такава аргументираност и проникновеност Г. Димов прави опит да разреши проблема за творческата индивидуалност на критика. И с това той казва своята авторитетна дума по редица въпроси, които стоят в центъра на съвременното литературознание в света; корелацията литературна критика — художествено творчество, рецепцията на художествени и теоретико-критически ценности от читателя (на миналото и сега), съотношението критика — читателска публика и т. н. Без съмнение тук се срещаме с психо-социологията на жанровите структури в критиката като резултат от психо-социологията на творческия акт. Защото в своята интерпретация авторът не търпи еднолинейните, „пра-

воверните“ тълкувания. В неговия анализ-синтез се наместват социалните параметри на историческото време, народопсихологическите координати на нацията, социално-психологическите компоненти на класите в обществото, художествената реалност на оценените литературни произведения.

В този план Г. Димов би могъл и по-задълбочено да обоснове и обясни неуспехите на двете рецензии в сп. „Ново време“, интерпретиращи Вазовите романи „Казаларската царица“ и „Нова земя“. Действително авторовото обяснение за недостатъчно задълбоченото усвояване на някои основни принципи на марксистко-ленинската естетика в критическата дейност на пионерите на социализма у нас е достатъчно аргументирано в книгата. Безспорната истина за подкрепяно отричане патос в критическите статии на Благоев и неговите съратници се доказва от техните творби. Но, струва ми се, че към тези абстрахиранни истини Г. Димов би могъл да прибави и свои интерпретации. Целият ход на критико-оценчната му мисъл в труда ни дава основание да му предявим и това изискване. Без съмнение всяко значително изследване върху един творец е истинско съпреживяване с неговия свят, пресътворяване в нова светлина на литературнокритически реалности; творческа интеграция на две личностни величини, които запазват своя суверенитет в могъщия поток на интерпретацията, това трудно през всички времена изкуство на словото. С каква трудна задача е трябвало да се сблъска Г. Димов, когато е трябвало да проникне в много творчески светове, да разбере както художниците на словото, така и техните оценители и в крайна сметка да даде своята системна и обобщена оценка на явленията в духовния ни живот, като в същото време запазва творческата индивидуалност на своята критико-теоретическа мисъл.

Така неговите обяснения на сложни проблеми в марксистическата критика далеч надхвърлят характера на обикновения коментар. Г. Димов обединява познанията и усилията на социолога и психолога, културния историк, литературния теоретик и критик и в крайна сметка достига до истината посредством комплексната трактовка на многообразните факти. А това е възможно само когато се познава не само теоретико-критическата мисъл на миналото и настоящето, но и водещите тенденции на цялостния литературен процес. И още нещо, не по-малко съществено: усетът на изследвача, който съумява да се ориентира безпогрешно в сложната многоцветна гама на литературните явления, за да открие и синтезира закономерностите на литературното ни развитие. В такъв план е съществена неговата интерпретация на Г. Бакаловите статии „Войната и поезията“, „Мъртвата вива в нашата литература“, „Нашата поезия през войната“. Отчитайки безспорните постижения на марксиста-критик, Г. Димов осъществява диференцираната си оценка на този значителен

период от нашата литература, казва своето слово в защита на демократичната и хуманистичната линия като неоспоримо достойние на „военната“ ни литература. Тези мисли не само фиксират истината за литературния процес по време на войните, но и са сериозна методологическа насока за бъдещи изследвания в тази широка област на българската литература. Зашото и до днес продължават да се приемат безрезервно категоричните оценки на Г. Бакалов за „мъртвата ивица в нашата литература“ по време на най-трагичното десетилетие за българския народ. Внущението на Г. Димов е очевидно: този период от българската литература трябва да получи максимално задълбочена и обобщена оценка в нашата литературна наука.

С чувство на законна национална гордост са подчертани високите художествени постижения на българската революционна литература, която единствена в света е възпала така възторжено атакуващия небето руски пролетариат по време на Октомврийската революция и след нея. И заедно с това и особено активизираната роля на литературната критика, която след великия прелом в света се превръща в мощен фактор не само в развитието на социалистическо-реалистическата литература в България, но и в общия марксистически идеологически подем. „Малко са страните като България, в които въпросите на литературната теория и критика са намирали такова широко място по страниците на социалистическия, на прогресивния, на антифашисткия печат още през 20-те години“ — една мисъл, чиято безспорна истинност се потвърждава от убедително представените в книгата причинно-аргументи.

Но не само фактологичен материал използва Г. Димов, когато осъществява своите изводи и обобщения. Не са редки случаите, когато широките аналогии с подобни проблеми от световния литературен процес изпълняват същата доказателствена роля. Така решителното олевяване на българския литературен фронт след Септемврийското въстание от 1923 г. съпада по време с идейно-естетическата преориентация на творци като Анри Барбюс, Луи Арагон, Ромен Ролан, Теодор Драйзер, Пабло Неруда, Алексей Толстой и др. По такъв начин Г. Димов поставя словото на българските писатели и теоретико-критическата ни мисъл в европейски контекст, намирайки истинското им място в световния литературен процес. В този дух е обобщеното твърдение на автора за големите завоевания на българската социалистическа литература още през 20-те години. А това означава, че в „теоретико-естетически и литературно-практически смисъл“ художественото слово на нашите пролетарско-революционни писатели предхожда с едно десетилетие формирането на социалистическата литература в света. За да се стигне до генералното обобщение, от което долавяме не само научната добросъвестност и достоверност, но и патоса на емо-

ционалното слово. Подчертавайки симптоматичния красноречив факт за появата на такива крупни представители на литературно-теоретическото и критическото мислене като Благоев, Бакалов, Т. Павлов именно в България, Г. Димов пише: „Днес не е възможно да се говори за историческото развитие и съвременното състояние на марксистко-ленинската естетика, литературна теория, история и критика, без да се отчитат опитът и завоеванията на българския народ.“ В действителност именно националният ни опит представлява най-сигурната предпоставка, която ни позволява да си изясним не само общите разволяни „направления“ в световния литературен процес, но и съществени идеологически тенденции в световното комунистическо движение.

Без да се стреми към пандерминизма на националния литературен процес, Г. Димов осъществява неговата комплексна физиономия. „Националният ни опит историко-литературен процес — пише той — винаги се е характеризирал с една неизменна диалектическа обусловеност между социалното и духовното развитие, между обществено-идейно и литературно-естетическо съзряване.“ Подчертано верен на тази методология, авторът реализира своето изследване, подчинено на „схемата“ социално-политическа атмосфера — идеология — естетика — литературен процес; „схема“, която със своята гъвкавост му осигурява най-вярната оценка на художествено-теоретико-критическите явления. И това се отнася не само за постиженията и ограниченията на социалистическия литературен фронт. Г. Димов, следвайки историческите закономерности на общественото развитие и относителната автономност на художествената логика, дава обективна оценка на редица художествени постижения, които стоят встрани от пролетарско-революционната литература. Това са значителни произведения на наши непролетарски писатели и поети, ограничено интерпретирани на времето от отделни представители на социалистическата критика. Така цялостното литературноисторическо и критическо дело на Г. Бакалов получава максимално обективна оценка. Добросъвестно и целенасочено авторът проследява всички разволяни тенденции в идеологическата и естетическата дейност на този ветеран на марксистическото литературознание. Подчертавайки безспорните заслуги и постижения на Г. Бакалов — литературния историк на Възраждането, Г. Димов намира точните обяснения за липсата на методологическа широта в критиката му на литературния процес от следосвобожденската епоха: авторитета на Плеханов, стриктното прилагане в наши условия на раповските и пролеткуловските теории, появили се в съветската страна, левосектанския курс на нашата партия и т. н. От прочетеното за Г. Бакалов оставаме с ясната представа не само за постиженията и слабостите на литературнокритическата му дейност, но и за човека-личност и индиви-

дуалност със свой сложен вътрешен живот. Оценил възторжено огнената поезия на Смирненски, обособил закономерната поява на „септемврийската поезия“, Г. Бакалов възприема ленинските принципи за литературния процес, но предимно като теоретически постановки, без да може да ги приложи изцяло в литературоведческата си практика. А това е безспорно една своеобразна драма за литературния работник Бакалов, който се стреми в едно и също време да покори двата полюса: възторжената широта в оценките за прогресивната литература и ограничените догматични концепции на фанатика, който акцентува предимно върху идейната страна на литературното произведение. Цялата интерпретация е реализирана в такъв план, че творческо-критическата индивидуалност Бакалов изпъква не като изолиран феномен, а като крупна тенденция в прогресивния литературен живот на времето.

Опирайки се на върховите постижения в културния климат от първите десетилетия на XX в., Г. Димов търси не само творца на художественото слово у човека, но и оценител-критик на литературните ценности (Вазов, Смирненски, Гео Милев, Л. Стоянов, Г. Караславов и др.). В диалектическа светлина е представен възходящият поток на социалистическата теоретико-критическа мисъл в лицето на Г. Караславов и особено на Тодор Павлов. Максимално синтезирани и пределно точни са оценките на Г. Димов за най-крупния представител на марксистическата философия и естетика от по-ново време у нас. Поставен на широк фон, характерен за духовната атмосфера на епохата, Т. Павлов изпъква (в авторова интерпретация) като най-високия синтез на философско-естетическия, литературнокритическия и общоидеологическия разцвет на социалистическия литературен фронт от втората половина на 30-те години. С неговото огромно по обем и значимост дело е свързано разработването на най-значимите проблеми на марксистическата идеология и естетика: сложните взаимоотношения между мироглед и метод, форма и съдържание, субекта и обекта, между логиката и психологията в художествения процес, народност и класовост в изкуството, индивидуално, национално и общочовешко, интерференцията между различни направления, методи, стилове и т. н. Неговите постановки, дело на многостранен анализ-синтез, не само звучат актуално в съвременния контекст на световната марксистическа естетика, но и са солидна методологическа основа за нови изследвания в областта на естетиката. С пълно основание Г. Димов изтъква като особено постижение на литературоведа-марксист неговия изследователски метод (синхрония), който обединява най-добрите възможности на историческия и логическия подход към литературните явления. И точно този метод е осигурил завидна трайност и непреходност на всички негови трудове. Не по-малко внима-

ние е отделено и на далновидната идеологическа основа, върху която Т. Павлов изгражда своите концепции за литературното наследство, за литературното сътрудничество и съюзниците на социалистическата литература.

С целия си труд Г. Димов недвусмислено доказва, че нищо не възниква на празно място. Трансплантацията е възможна само ако има необходимите условия за нейната реализация. С още по-голяма сила се отнася това за трансплантацията на идеи, които биха проблемнали като метеори и биха угаснали, преди да триумфират, ако те (идеите) не попаднат в благоприятна материална и духовна атмосфера на дадена епоха. И в това се състои прозорливостта на Д. Благоев и неговите съратници — те безпогрешно улавят пулса на своето време, превръщат се в своеобразни пророци за идните поколения дейци на идеологията и културата у нас, които осъществяват истински ренесанс на марксистическата литературна теория и критика. А точно тази закономерна приемственост като безспорен факт в нашия здравословен културен климат е успял да систематизира и обобщи Г. Димов в книгата си. „Както по силата на обществено-историческото и интелектуалното творческо развитие — пише Г. Димов — трябваше да се появи марксистическата теория на изкуството още през миналия век, все по силата на същите закономерности неизбежно в новия етап на социалистическото движение, на пролетарските революции, обновен така проникновено от Ленин, трябваше да се възприемат и утвърждават в практиката неговите принципи постановки и указания относно характера и задачите на художествено-творческата дейност.“

Без съмнение един национален литературен процес е комплексна величина. Г. Димов е успял да представи в подчертано аргументирана светлина градираното възходящо развитие на българската марксистическа естетика, теория и критика до момента, когато тази идеологическа мисъл завоюва водещо място в нашия прогресивен културен фронт; да докаже, че тази завоювана позиция не е застигнато състояние, догма, която стриктно трябва да се спазва. Авторът съумява и да внуши на читателя, че тази традиция е в същото време и една красноречива тенденция, която съвсем закономерно води към нови постижения на идеологическия фронт... до нашите дни.

И точно с тези достойнства трудът на Г. Димов далеч надхвърля постиженията на едно литературноисторическо изследване. Българската марксистическа критика и развитието на националната ни литература, плод на дългогодишните автори занимания из областта на естетиката, теорията и критиката, е не само един от върховете в творческия път на Г. Димов — литературния историк. Това е монография, която с всички свои структурни звена подпомага и импулсира бъдещи подобни комплексни изследвания на

националния ни културен и литературен процес. Нещо повече, авторът представя в синтезиран план крупните проблеми на нашата литературна наука, които чакат свои бъдещи изследвачи. Това са проблемите от културно-историческо, социално-политическо, естетическо и идеологическо естество.

Разбирайки съвременния разцвет на нашата идеологическа и естетическа мисъл като правилно усвояване на уроците от миналото, Г. Димов оформя методологията на литературоведските изследвания, които трябва не само да разширят своя обхват (социологически, психологически, структурно-художествени, стилно-езикови анализи и наблюдения), но и да осъществят обратното движение: от художественото и теоретико-критическото слово към опознаване на личностно-индивидуалния човешки строй и комплексната физиономия на социалния живот в България и света.

Трудът на Г. Димов е не само съществен принос в българското литературознание, но и в съвременната марксистска естетика, теория и критика.

Страхил Попов

**„ЛЕТОПИС НА БЪЛГАРСКАТА ДРАМА“
от ВАНЯ БОЯДЖИЕВА
С., изд. „Народна просвета“, 1980. 192 с.**

Последната книга на Ваня Бояджиева „Летопис на българската драма“ е ново доказателство за трайния ѝ интерес към въпросите на националната ни драматургия и продължение на нейните изследвания в тази област. В увода авторката споделя, че това „е опит за разкриване на отделни тенденции в развитието на драмата през нейните три етапа — до Освобождението, след Освобождението и след Девети септември“ (с. 5), представяващ в същност задълбочен, широко разгърнат литературнокритически очерк за сложната еволюция на драматичния жанр и за мястото му в общия литературен поток. Панорамният поглед на В. Бояджиева към историческото развитие и проблематиката на българската драма съчетава широкия обхват на изследването с проникновеното разкриване на нейното национално своеобразие.

В основата на книгата е залегнал хронологичният принцип, който позволява на критичката да проследи детайлно сто и тридесетгодишната история на нашата драма. В първата глава „Възрожденска драматургия“ тя справедливо посочва, че драматичният жанр се създава от историческата му необходимост за нашето възрожденско общество, формулира много точно ролята на българската драма и театър за преодоляване на робската психика у българския народ: „В борбата за нашата политическа и духовна

самостоятелност театърът играе първостепенна роля — той е нещо като всенародно училище за патриотизъм“ (с. 7). В. Бояджиева убедително доказва как от наивните училищни диалози и декламации, които са първите намерения на театрална култура у нас, се развива българската възрожденска драматургия, изпълнена с борчески патос и патриотичен дух, създава се национален демократичен театър. „Прескочил няколко фази, нашият театър става направо светски, защото няма време да бъде религиозен“ (с. 8), подчертава изследователката.

Според В. Бояджиева училищните диалози със своя просветителскопатриотичен характер, разговорен език и силни социални елементи проправят пътя към създаването на пълноценни художествени произведения и в този смисъл тя разглежда творческото дело на С. Изворски, Н. Бозвели, П. Р. Славейков, С. Доброплодни, Г. С. Раковски, К. Миладинови, Т. Икономов, Д. Войников, Ил. Р. Блъсков и други автори. Изследователката изтъква яркото социално-патриотично съдържание и демократичния характер на диалозите на Н. Бозвели, а в диалогичните произведения на П. Р. Славейков подчертава остро сатирично жило, осмиването на редица нравствени недостатъци от онези епоха, живата народна реч, което обуславя широкото им възприемане от тогавашния българин.

Разкрила ролята на възрожденския диалог, по-нататък В. Бояджиева проследява създаването на истинския драматичен жанр у нас, в чието начало стоят побългарената от С. Доброплодни комедия „Михал“ и „Ловчанският владика или бела на ловчанския сахатчия“ от Т. Икономов. Критичката особено набляга на остро социално чувство и свежия народен хумор във втората пиеса, на нейния подчертан фарсов характер, типичен за българската възрожденска драматургия. Анализирайки драмите на Л. Каравелов „Сцена из домашния живот на нашите чорбаджии“ и „Хаджи Димитър Ясенов“, тя доказва, че докато първата пиеса е сатира на българското чорбаджийство, то втората насочва пряко към революционната тема, преплита в единно цяло реалистичния и романтичния план на изображение. Разностилието на художествените жанрове и похвати, непрестанното им смесване и преливане един в друг В. Бояджиева изтъква като характерно явление за началния етап на българската възрожденска драматургия.

Особено подробно е разглеждана писателската и театралната дейност на Д. Войников и В. Друмев, истинските създатели на нашата национална драма. Изследователката очертава върху широк исторически фон многостранната пионерска дейност на Войников като поет, драматург, учител, общественик, актьор и режисьор, чийто любителски театър в Браила изиграва важна културно-исто-